

Politiikkaa pilakuvissa: pragmatistinen semiotiikka politiikan tutkimuksen metodologiana

ANNI KANGAS

ABSTRACT:
Politics in Political
Cartoons:
Pragmatic
Semiotics as a
Method of Inquiry
in Politics

The article argues that pragmatism and pragmatic semiotics offer a fruitful framework for the study of politics in general and the study of political cartoons in particular. The article is primarily intended as a methodological contribution. It presents the basic points of departure of pragmatism, discusses the "pragmatist turn" in International Relations and introduces in detail the pragmatic sign theory of Charles S. Peirce. The sign theory is then applied in the analysis of a set of political cartoons and a suggestion for a pragmatist research design is put forth. The article argues that working on the basis of pragmatism and pragmatic semiotics enables scholars not only to escape a set of epistemological problems but also to create a better match between meta-concepts and analytical sensibilities.

Pohdin tässä artikkelissa pragmatistisen semiotiikan antia politiikan tutkimukselle yleisesti ja poliittisten pilakuvien tutkimukselle erityisesti. Paaneudun pragmatismista ammentavaan semiotiikan haaraan ja esittelen samalla hieman kansainvälisen politiikan "pragmatistista käännettä". Tavoitteenaani on esitellä semiotiikkaa politiikan tutkimuksen metodina ja tuoda esiin yksi käytännön sovellus pragmatismiin ja semiotiikan soveltamisesta politiikan ja pilakuvien tutkimuksessa.

Semiotiikasta on mahdollista erottaa kaksi päähaaraa, saussurelainen ja peirceläinen. Sveitsiläisen kielitieteilijän Ferdinand de Saussuren (1857–1913) tuotannosta ammentava lingvistinen ja strukturalistinen traditio on ollut enemmän esillä yhteiskuntatieteissä kuin toinen päähaara, jonka taustalta löytyy yhdysvaltalaisen filosofin Charles S. Peircen (1839–1914) pragmatistinen merkkiteoria.

Peirceläisen tutkimuksen mahdollisuuksia ei ole juurikaan hyödynnetty politiikan tutkimuksessa,

vaikka tietyt Peircen tuotannosta kumpuavat käsitteet kuten merkin jakaminen ikoniin, indeksiin ja symboliin ovat melko yleisesti tiedossa. Peirceläisen pragmatismiin ja semiotiikan vähäistä tunnettuutta selittää osittain Peircen runsaan tuotannon kaoottisuus. Hän jätti jälkeensä valtavan joukon julkaisemattomia käsikirjoitussivuja, joista vain osa on sittemmin julkaistu eri kokoelmissa. Peircen tuotannosta onkin mahdollista löytää yksiselitteistä pragmatistista tai semioottista teoriaa. Peirce ei myöskään käsittele suoranaisesti yhteiskuntatieteitä, politiikantutkimuksellisista kysymyksistä puhumattakaan. Hän kehittää tuotannossaan yleistä merkkiteoriaa, joka liittyy laajempaan filosofiseen rakennelmaan.

Peircen oppien hyödyntäminen politiikan tutkimuksessa edellyttää rekonstruoivaa tulkintaa (vrt. Bergman 1998, 15). Onkin tärkeää huomata, että pragmatismissa tai peirceläisessä merkkiteoriassa ei ole kyse teoreettisesta selitysjärjestelmästä, jota

tutkimuksessa testattaisiin tai jonka soveltuvuutta erityistapausten analysoimiseen voisimme erikseen arvioida. Kyseessä on sarja metateoreettisia ja metodologisia lähtöoletuksia, joiden varaan tutkija joutuu kussakin tapauksessa rakentamaan tutkimusasetelmaansa. Näistä lähtöoletuksista keskeinen on ajatus ihmisestä käytännöllisenä toimijana, joka hyödyntää aiempia kokemuksiaan luovasti pyrkiessään tulemaan toimeen maailman ja sen haasteiden kanssa.

Esitän tässä artikkelissa erään rekonstruktion siitä, millaista pragmatistisilta lähtöoletuksilta ponnistava politiikan tutkimus voisi olla. Artikkelin ensimmäisessä osiossa liitän artikkelin ajankohtaisiin tieteellisiin keskusteluihin esittelemällä kansainvälisen politiikan tieteenalan ”pragmatistista käännettä”. Toisessa osiossa pohdin sitä, miten Peircen pragmatismien epäily-uskomus-mallia voidaan soveltaa poliittisten ilmiöiden analysoimisessa. Kolmannessa osiossa esittelen pragmatistisen merkkiteorian keskeiset metodologiset ”työkalut” eli sarjan kolmijakoja: merkki-objekti-interpretantti, ikoni-indeksi-symboli ja reema-propositio-argumentti. Neljännessä osiossa sovellan näitä työkaluja poliittisten pilakuvien analysoimiseen. Viidennessä osiossa siirryn yksittäisten kuvien analyysistä laajemman tutkimusasetelman hahmottelemiseen ja hyödynnän tässä tehtävässä Peircen olemisen kategorioita, joiden avulla määritän pilakuvakokonaisuudesta esipoliittisen, poliittisen ja superpoliittisen tason.

Kansainvälisen politiikan ”pragmatistinen käänne”

Kiinnostus pragmatismia kohtaan on viime vuosina kasvanut kansainvälisen politiikan tutkijoiden piirissä. On puhuttu tieteenalan ”pragmatistisesta käännteestä” (esim. Bauer & Brighi 2009, 2; Jackson 2009, 659) ja julkaistu pragmatismille omistettuja aikakauslehtien erikoisnumeroita (*Millennium* 2002; *International Studies Review* 2009). Myös suomalaisten kansainvälisen politiikan tutkijoiden kiinnostus pragmatismia kohtaan on herännyt (ks. esim. Koivula 2004; Rytövuori-Apunen 2005; Koski 2005; Käpylä & Mikkola 2007; Kangas 2009).

Miksi kansainvälisen politiikan tutkijat ovat kiinnostuneita pragmatismista juuri nyt? Friedrich

Kratochwilin mukaan pragmatismi voi osoittaa ulospääsyn kansainvälisen politiikan tieteenalaa vaivaavasta epistemologisesta ”kaksoisharhasta”. Tämän käsityksen mukaan tietämiselle on joko voitava esittää mielestä riippumattomat perustelut tai kaikesta tulee suhteellista. Toisin sanoen, jos klassisen positivistisen tieteen foundationalistiset oletukset eivät päde, meidän ei tarvitse välittää kriteereistä, joilla oikeuttamme väitteemme (Kratochwil 2007; Kratochwil 2009, 11). Jonathan Isacoff on esittänyt, että pragmatismi tarjoaa vaihtoehdon sekä positivistiselle että postmodernille tavalle ymmärtää historian rooli kansainvälisessä politiikassa (Isacoff 2009) ja Helena Rytövuori-Apunen puolestaan esitellyt pragmatistista tutkimussuuntausta lääkkeenä ”kartesiolaiseen ahdistukseen”, jossa heilutaan objektivismiin ja relativismiin välissä (Rytövuori-Apunen 2005, 149–150). Iver B. Neumann (2002) on puolestaan painottanut sitä, että tieteenalan ”kielellinen käänne” tarvitsee rinnalleen kiinnostuksen niitä käytäntöjä kohtaan, jotka ankkueroivat kielen maailmaan.

Pragmatismi näyttäisi tarjoavan sarjan tyydyttäviä vastauksia näihin epistemologisiin haasteisiin. Sanovathan pragmatistit kyllä tulkinnallisuudelle, mutta hylkäävät silti merkityssuhteen sattumanvaraisuuden. Samoin kuin suurin osa kansainvälisen politiikan ”reflektivistisen” suuntauksen edustajista, pragmatistit ovat kiinnostuneita merkityksistä. Koska maailma on meille läsnä merkkien muodossa, toimimme maailmassa merkkejä tulkitsemalla, niitä muuntelemalla ja uusia merkkejä synnyttämällä (CP, 5.548). Peirce kutsuu tätä ”merkkien aineenvaihdon” semiosikseksi.

Toisin kuin valtaosa jälkistrukturalistisia ja konstruktivistisia lähestymistapoja, peirceläinen pragmatismi kuitenkin operoi *semioottisen realismin* pohjalta¹ (ks. esim. Houser 1992, xxxix–xl). Huolimatta mahdollisten tulkintojen monimuotoisuudesta mielestä riippumattoman oletetaan sekä motivoivan semiosista että asettavan tulkinnalle rajat. Mielestä riippumattoman rinnalla merkkien tulkintumista rajoittavat aiemmat kokemukset ja näkemykset. Tämä metateoreettinen lähtökohta näkyy Peircen merkkiteoriassa siten, että erotuksena saussurelasiin semioottisiin ratkaisuihin siihen on sisällytetty paitsi kollektiivisten struktuurien tarjoama tulkinta-avaruus (symbolit) myös tilannesidonnaisia (indeksit) ja emotionaalisia (ikonit) ulottuvuuksia (Bergman 1998, 20).

Pragmatismilla on siis erityistä annettavaa politiikan tutkimukselle. Kansainvälisen politiikan ”pragmatistisen käänteen” parissa työskentelevät ovat osoittaneet, että sen avulla on mahdollista laukaista tieteenalaa vaivaavia epistemologisia jännitteitä. Tässä artikkelissa esitän, että epistemologisen antinsa rinnalla pragmatismi tarjoaa käytännön tutkimukselle paitsi vankan metateoreettisen perustan, myös hedelmällisen metodologisen työkalupakin eli semioottisen merkkiteorian.

Metodologian tasolla semioottinen merkkiteoria sisältää sarjan erotteluja, joita voidaan paitsi hyödyntää aineiston avaamisessa myös perustella tehtyjä johtopäätöksiä. Artikkelin empiirisessä osiossa havainnollistan semiotiikan metodologista antia analysoimalla sarjaa poliittisia pilakuvia. Pilakuvien avulla on erityisen kiinnostavaa illustroida pragmatistista semiotiikkaa. Yhtäältä näin on siksi, että piirroksot havainnollistavat hyvin semioottisen toimintaa. Toisaalta pilakuvista on suhteellisen helppo tehdä moninaisia tulkintoja, mikä lisää niiden metodologista haasteellisuutta politiikan tutkimuksen aineistona ja lisää tarvetta tulkintojen systemaattiselle perustelemiselle. Tämänkaltaiselle metodologiselle keskustelulle on tilausta myös siksi, että metodologisia avauksia on nähty valitettavan vähän, vaikka pilakuva-aineistojen käyttö on yleistynyt politiikan tutkimuksessa viime vuosina (esim. Valenius 2003, 2004; Hansen 2006; Dodds 2007; Curticean 2008).

Pragmatistinen politiikkakäsitys

Politiikka ei ole keskeisessä osassa Peircen tuotantoa. Hänen pragmatisminsa hyödyntäminen politiikan tutkimuksessa edellyttääkin rekonstruoivaa otetta. Tehtävä on siinä mielessä kiitollinen, että peirceläisen ”uskomusten vakiinnuttamisen kamppailun” ja poliittisten kamppailujen välillä on helppo nähdä yhteneväisyyksiä (esim. CP 5.347).

Pragmatistit korostavat uskomusten roolia toiminnassa. Pystyäksemme toimimaan maailmassa, meidän täytyy uskoa. Siinä missä kartesiolainen epäilyä korostava malli rakentuu oletukselle radikaalista dualismista inhimillisen tietoisuuden ja objektiivisen maailman välillä, pragmatistien painottama toiminta maailmassa edellyttää joukkoa maailmaa koskevia uskomuksia. Epäily koetaan ”irritaationa” ja siitä pyritään pääsemään eroon

(CP 5.374–5.375; ks. myös Bauer & Brighi 2009, 4). Epäilyllä on siis sijansa pragmatismissa, mutta pragmatistinen epäily on aina konkreettisten tilanteiden synnyttämää todellista ja tuottavaa epäilyä. Alamme epäillä uskomuksiamme, jos ne eivät ohjaa toimintaa tyydyttävällä tavalla. Peircen pragmatistisen ytimessä onkin ”epäily-uskomus-malli” (CP 5.370), jota voidaan soveltaa myös poliittisen toiminnan analysoimisessa.

Epäily-uskomus-mallissa on kyse prosessista, jonka myötä toimijat yrittävät saavuttaa uskomusten tilan. Normaalitytilanteessa joukko vakiintuneita uskomuksia ohjaa toimintaamme. Maailman muuttuessa vanhat uskomukset ja toimintamallit kuitenkin muuttuvat ongelmallisiksi. Toiminta häiriintyy ja esiin astuu epäily, joka koetaan irritaationa. Yritykset päästä eroon irritoivasta epäilystä nostavat esiin moninaisuutta ja vaihtoehtoisia visioita. Peircen pragmatismi ammentaakin siitä evoluutioteoriasta vaikutteita saaneesta ajatuksesta, jonka mukaan kokemustamme maailmasta määrittää sekä moninaisuus että yhdenmukaisuus (CP 6.97; ks. myös Shapiro 1995, 305). Uskomusten vakiinnuttamisen kamppailussa on kyse jatkuvasta prosessista, jossa moninaisuus muuttuu yhdenmukaisuudeksi. Sen myötä tietyt semioottiset variaatiot valikoituvat ja vakiintuvat kun taas toiset menehtyvät. Valikoituneet variaatiot habitualisoituvat eli muuttuvat luontumuksiksi. Näiden luontumusten varassa toimitaan, kunnes toiminta taas maailman muuttuessa häiriintyy (esim. CP 5.374–5.375).

Politiikkaa voidaan tarkastella analogisesti prosessina, jossa näkemysten kirjo puristuu jaetuiksi tavoiksi lähestyä tiettyjä asioita. Maailman muuttumisen myötä vakiintuneet poliittiset totuudet lakkaavat toimimasta. Irritaatio avaa poliittisen tilan, joka täyttyy erilaisista argumenteista. Kiistanalaiset asiat saavat poliittisessa kamppailussa ratkaisunsa ja näiden ratkaisujen – vakiintuneiden uskomusten – varassa toimitaan kunnes maailman muuttuminen saa kamppailun taas alkamaan (vrt. Cochran 2002, 527).

Artikkelin empiirisessä osiossa sovellan näitä ajatuksia eräaseen poliittiseen irritaatiotilanteeseen. Lähden liikkeelle siitä oletuksesta, että suomalaisissa pilalehdissä 1910-luvun lopulla ja 1920-luvulla julkaistuja poliittisia pilakuvia voidaan tulkita osana Suomen itsenäistymistä seurannutta poliittista kamppailua, jota motivoi tarve

Kuva 1. Tuulispää, 7. helmikuuta 1919.
"Välikysymykset eduskunnassa"

muodostaa uusi *modus vivendi* emämaasta itänaapuriksi muuttuneen Venäjän kanssa. Venäjän itsenäistyminen ja muuttuminen Neuvosto-Venäjäksi ja edelleen Neuvostoliitoksi sekä Suomen itsenäistyminen ja sitä seurannut sisällissota olivat murroksia, joiden jälkeen vanhat luontumukset eivät enää ohjanneet idänpoliittista toimintaa tyydyttävällä tavalla. Poliittisessa keskustelussa väännettiin peistä sekä siitä, millainen sisällissotaa käyvän ”uuden Venäjän” olemus tulisi olemaan kuin myös siitä, millaisella politiikalla Suomen selviytyminen sen naapurina parhaiten varmistettaisiin. Artikkelin empiirisessä osassa analysoimani pilakuvat on ymmärrettävissä eräänlaisiksi panoksiksi tässä kamppailussa. Ne erityiset tavat, joilla merkit pilakuvissa varioivat, hahmottuvat vaihtoehtoisiksi yrityksiksi päästä eroon idänpoliittisesta irritaatiosta ja saavuttaa uskomusten tasapaino Suomen Venäjän-politiikassa.

Poliittisen toiminnan hahmottaminen uskomus-epäily-mallin avulla on linjassa semioottisen realismin kanssa, jossa ajattelu- ja toimintatapojen ajatellaan kehittyvän tiiviissä vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. ”Mitkä tahansa merkitykset eivät jää elämään, jos kohtaamamme todellisuus ei

sitä salli” (Bergman 1998, 25). Metodologiset apuvälineet tämän metateoreettisen lähtökohdan operationalisoimiselle käytännön tutkimuksessa löytyvät semioottisesta merkkiteoriasta.

Peircen semiotiikan perusteista

Päästäkseen käsiksi ajattelu- ja toimintatapojen tulkinnallisuuteen ja samanaikaiseen ympäristösi-donnaisuuteen Peirce kehitti merkkiteorian, joka perustuu sarjalle kolmijakoisia suhteita. Hänen tuotantoaan leimaa taipumus jakaa kaikki mahdollinen kolmeen luokkaan ja edelleen kolmeen alaluokkaan. Tunnetuimpia näistä lienevät *merkkien* jako merkkiin, objektiin ja interpretanttiin, *merkin ja objektin suhteen* jako ikoniin, indeksiin ja symboliin sekä *merkin ja interpretantin* suhteen jako reemaan, proposition ja argumenttiin.

Merkki, objekti, interpretantti

Peirce määrittelee merkin joksikin, joka edustaa objektia tuottaen interpretantin. Merkki ”edustaa jollekulle jotakin jossain suhteessa tai ominaisuudessa” (CP 2.228). Objekti on se, mihin merkki oliomaailmassa viittaa. Interpretantti – eli tulkitsein – on puolestaan merkin synnyttämä vaikutus. Se viittaa niihin eri tapoihin, joilla merkki voi edustaa objektiaan. Semiosiksessa on kyse näiden kolmen elementin keskinäisestä vuorovaikutuksesta, jota ei voida palauttaa pareihin.

Oheisesta poliittisesta pilakuvasta löytyy sarja merkkejä, objekteja ja interpretanteja (kuva 1). Kuvaa kokonaisuudessaan voidaan myös ajatella merkinä, jonka objekti on tietty reaali maailmassa vallitseva asiointila ja joka edelleen saa tulkitsevasa mielessä aikaan tietynlaisen vaikutuksen. Toisin sanoen, pilakuvan (siis merkin) objektina voidaan pitää asiointilaa, jossa Suomeen saapui Venäjän sisällissotaa paenneita pakolaisia ja oppositio oli tehnyt asiasta hallitukselle välikysymyksen. Interpretantti puolestaan on se erityinen tapa, jolla pilapiirtäjä on tätä asiointilaa kuvannut.

Samalla kuvan kokonaisuudesta erottuu joukko yksittäisiä merkkejä objekteineen ja interpretanteineen. Esimerkiksi neidon hartioilla piilotteleva leijonahahmo on merkki, jonka objekti ei tässä ta-pauksessa ole joku tietty leijonaeläin. Asiatyhteyden

perusteella ja tuttua konventiota seuraten osaamme tulkita merkin objektiksi Suomen valtiovallan ja interpretantiksi vaikkapa ajatuksen valtiovallasta, joka on kykenemätön hoitamaan sille asetettua tehtävää.

Ikonin, indeksin ja symbolin

Kun tulkitsemme merkin ”leijona” Suomen valtiovallan edustajaksi emmekä ajattele sen objektina olevan tietyn leijonaeläimen, seuraamme konventiota eli ymmärrämme merkin ja sen objektin suhteen symbolisesti. Merkkiteorian kolmijako ikoneihin, indekseihin ja symboleihin luonnehtiikin juuri merkin erilaisia mahdollisia suhteita objektiinsa.

Symboli on merkki, joka viittaa objektiinsa lain, tavan, tai säännön perusteella (CP 2.292, 4.447). On olemassa konventio, jonka perusteella tulkitsemme *Tuulispään* leijonan viittaavan Suomen valtiovalttaan ja neidon suomalaiseen kansakuntaan. Esimerkiksi lähes kaikki sanat ovat sopimuksenvaivaisia ja sellaisina symboleita. Koska symbolit ovat yleisiä tyypejä, ne toimivat semiosiksessa aina jäljennöstensä eli replikoidensa kautta. Neito suomalaisen kansakunnan edustajana on yleinen symboli, ja yksittäisen pilakuvan neito on tuon yleisen symbolin replika.

Symbolieihin on varastoitunut kulttuurista kokemuspohjaa, jonka pilapiirtäjä ja yleisö jakavat ja jonka varassa semiosis toimii. Tätä peircelandista teemaa voidaan tarkentaa Yuri Lotmanin ajatuksella, jonka mukaan symboleihin on tiivistynyt pitkiäkin kulttuuripiiriin jakamia tarinoita (Lotman 1990). Toisin sanoen, symbolien kautta on mahdollista päästä käsiksi kollektiivisten struktuurien tarjoamaan laajempaan tulkinta-avaruuteen. Esimerkiksi *Tuulispään* rottalauma on symboli, joka liittyy tarinoinhin tauteja levittävistä, vaikeasti kontrolloitavista syöpäläisistä.

Semiosis ei kuitenkaan toimi pelkästään lausujan ja tulkitsijan jaettujen kokemustaustojen pohjalta. Semioottisen realismin hengessä sen keskeisessä osassa ovat viestintätilanteeseen liittyvät, tilannesidonnaiset tekijät. Tullakseen ymmärretyksi pilakuvan tulee ankkuroitua johonkin tilanteeseen (vrt. Bergman 1998, 24).

Indeksiset merkit osoittavat mihin erityiseen asiaan tai tapahtumaan symbolin tarinat kiinnittyvät. Toisin kuin symbolit, indeksit eivät ole yleisiä

vaan erityisiä. Ne ovat merkin ”tässä ja nyt” -ulottuvuus ja edellyttävät viittauskohteen tosiasiallista olemassaoloa. Indeksissä on kyse yksilöistä tai yksiköistä siinä missä symboleissa tyypeistä.

Pilakuvissa on usein indeksikaalisia vihjeitä, jotka kiinnittävät niiden sisältämät merkitykset tiettyihin ajallisiin ja tilallisiin yksiköihin. Nämä vihjeet saattavat olla mukana kuvassa itsessään esimerkiksi tunnistettavien henkilöiden muodossa. Usein niitä löytyy myös piirrosten otsikoista. *Tuulispään* pilakuvassa otsikko ”Väläkysymykset eduskunnassa” ja tieto kuvan julkaisuajankohdasta toimivat indeksikaalisina vihjeinä, jotka auttavat tunnistamaan leijonan ei ainoastaan suomalaisen valtiovallan vaan tarkemmin maata kevättalvella 1919 hallinneen Ingmanin hallituksen merkiksi. Vastavasti teksti ”Venäjä” vahvistaa tulkinnan, jonka mukaan rottalaumassa on kyse Venäjän sisällissotaa Suomeen paenneista pakolaisista, joiden liian lempeästä kohtelusta oppositio oli maalaisliiton johdolla tehnyt väläkysymyksen (ks. myös Valtioapäiväasiakirjat 1918, 17. tammikuuta 1919, erit. 380–381, 384–386). Siinä missä symbolin ymmärtäminen edellyttää kulttuurin konventioiden tuntemusta, merkin indeksikaalisten ulottuvuuksien ymmärtämiseksi tarvitaankin tietoa ajankohtaisista tapahtumista.

Ikonin merkityssisältö puolestaan on luettavissa suoraan kuvasta itsestään, ikään kuin kuvan pinnalta. Perustuuhan ikonin yhteys edustamiinsa objekteihin välittömään samankaltaisuuteen. Merkillä ja sen objektilla on yhteisiä laadullisia ominaisuuksia tai yhteinen rakenne (CP 4.448). Ikonisilta ulottuvuuksiltaan *Tuulispään* leijona voidaan tulkita esimerkiksi arkuuden ja neito pelokkuuden merkiksi. Jos kuvaa tulkitaan kokonaisuutena, sen ikonisissa ominaisuuksissa voidaan sanoa olevan kyse myös kuvan laajemmasta tunnelmasta tai sävystä. *Tuulispään* tapauksessa kuvan tunnelma on uhkaava, mutta kuvassa on mukana ironiaa, mikä tuo piirroksen pilakuville tyypillistä tulkinnallista jännitettä.

On tärkeä huomata, että semioottiset ominaisuudet ovat aspektuaalisia. Peircen semiotiikkaa ei pidäkään käsittää luokitteluoppina, jonka avulla analysoitavat ilmiöt voitaisiin määrittellä yksiselitteisesti tiettyihin kategorioihin kuuluviksi. Semioottista merkkiteoriaa hyödyntävän tulkinnan tarkoituksena ei siis myöskään ole määrittellä tiettyä merkkiä joko ikoniksi, indeksiksi tai symboliksi,

vaan tunnistaa siitä ikonisia, indeksikaalisia ja symbolisia ulottuvuuksia (CP 4.448).

Koska merkkiulottuvuudet ovat riippuvaisia tarkastelua ohjaavista intentioista ja koska niillä on sidos maailmassa toimimiseen (*pragmaan*), tietty merkki voi olla jostain näkökulmasta ikoni, toisesta indeksi ja kolmannesta symboli (CP 4.448). Vastaavasti tietystä merkistä voidaan erottaa sekä ikonisia, indeksisiä että symbolisia Aspekteja. Esimerkiksi *Tuulispään* tapauksessa pilapiirtäjä on piirtänyt neitohahmon jalkaan tuohivirsut. Muodostuu symboli, joka samalla toimii indeksinä. Ajankohdan kulttuurisiin konventioihin perehtyminen auttaa poimimaan poliittisten toimijoiden joukosta yhden ryhmittymän eli maalaisliiton, jonka merkinä tuohivirsuja sotien välisenä aikana käytettiin (ks. myös Ylönen 2001). Vastaavasti aikakauden tapahtumiin perehtyminen auttaa tunnistamaan neidon sylissä olevan leipäsymbolin Suomea vaivanneen nälänhädän indeksikaaliseksi merkiksi.

Reema, propositio ja argumentti

Tuulispään pilakuvan purkaminen semioottisen merkkiteorian avulla osoittaa, kuinka pilakuvan ikonisten, indeksikaalisten ja symbolisten ulottuvuuksien tunnistaminen auttaa sen *argumentin* ymmärtämisessä. Peircen merkkiteoriassa argumentti kuuluu kolmijakoon, jonka muita ulottuvuuksia ovat reema ja propositio ja joka luonnehtii merkin ja interpretantin suhdetta. Tässä erittelyssä on kyse niistä erilaisista vaikutuksista, joita merkki voi tulkitsijassaan synnyttää.

Reema on interpretantti, joka on laadullinen mahdollisuus. Se ei siis sellaisenaan väitä mitään, eikä voi siksi olla totta sen paremmin kuin valhetakaan. Peirce määrittelee reeman proposition ”tyhjäksi muodoksi” (*blank form of proposition*, CP 4.560). Jos propositiosta pyyhitään identiteettiä viittaavat elementit kuten erisnimet, jäljelle jää reema. Välittääkseen informaatiota propositio tarvitsee rinnalleen reeman kuvaamaan sitä tosiasiaa, jonka propositio identifioi (CP 2.251).

Propositio välittää informaatiota jostain aktuaalisesti olemassa olevasta ja, toisin kuin reema, voi olla harhaanjohtava, valheellinen tai ainakin kiistanalainen. *Tuulispään* pilakuvasta voidaan löytää useita propositioita. Tällaisia voisivat olla esimer-

kiksi: ”suomalainen kansakunta on kauhuissaan”, ”Suomen hallitus on peloissaan” ja ”venäläiset paikolaiset virtaavat Suomeen laumoina”. Reemoja ovat vastaavasti ”kauhuissaan tai peloissaan oleminen” sekä ”virtaaminen”.²

Tuulispään pilakuva esittää maalaisliiton huolen venäläispakolaisten aiheuttamasta vaarasta ironisessa valossa. Tuohivirsujen kautta maalaisliittoon identifioituva neito on kuvattu ikonisilta ominaisuuksiltaan varsin rujoksi – jopa groteskiksi – hahmoksi (groteskeista naishahmoista pilakuvissa, ks. Valenius 2003). Jos neitohahmo muistuttaisi ikonisilta ominaisuuksiltaan vaikkapa Eetu Iston *Hyökäys*-maalauksesta tuttua hädänalaista mutta jaloa neitoa, pilakuvan kokonaismerkitys olisi sangen toisenlainen. Kaikki merkkiulottuvuudet siis osallistuvat semiosikseen ja ovat näin tärkeässä roolissa pilakuvan argumentin muodostumisessa.

Argumentti paitsi väittää jotain, myös perustelee itseään. Toisin sanoen, pilakuvien argumentit liittävät kuvan esittämän yksittäisen väitteen johonkin yleisempään logiikkaan. Yksittäinen pilakuva onkin ilmentymä laajemmasta argumentista, jonka joukko propositioita muodostaa. *Tuulispään* piirros voidaan esimerkiksi liittää yleisempään keskusteluun siitä, millaisten periaatteiden tulisi ohjata kansainvälistä politiikkaa yleisesti ja itsenäisen Suomen idänpolitiikkaa suhteessa tuoreeseen itänaapuriiin erityisesti. Olisiko siinä sijaa idealismille ja humanitarismille vai ainoastaan kovalle reaaliolituudelle, jossa ”venäläinen on automaattisesti Suomen vihollinen”³

Semioottinen merkkiteoria kuva-analyysin apuvälineenä

Hyödynnän seuraavassa Peircen semioottista merkkiteoriaa viiden suomalaista Venäjä-suhdetta kommentoivan poliittisen pilakuvan analysoimiseen. Pyrin tuomaan esiin sen, kuinka merkkien aineenvaihdunta – eli tavat joilla merkit semiosiksessä varioivat – liittyy ajankohtaiseen uskomusten vakiinnuttamisen kamppailuun itsenäisen Suomen idänpolitiikasta.

Tuulispää-lehdessä kesäkuussa 1918 julkaistun pilakuvan Suomi-neito eroaa ikonisilta merkkiulottuvuuksiltaan olennaisesti edellä analysoidusta hätääntyneestä neitohahmosta (kuva 2). Pilakuvan ensimmäinen ruutu jäljittelee ikonisilta ja symbo-

lisilta ulottuvuuksiltaan Eetu Iston *Hyökkäys*-maalausta vuodelta 1899. Sekä maalauksen että pilakuvan tunnelma on uhkaava, ja niiden neitohahmot ovat yhtä aikaa vaaranalaisia ja yleviä.

Lakikirjaa suojeleva valkoinen neito ja tätä uhkaava kaksipäinen kotka ovat symboleita, joihin on varastoitunut kollektiivista kokemusta venäläistämiskausien ajalta. Indeksikaalisilta ulottuvuuksiltaan Iston maalaus ja *Tuulispään* pilakuva eroavat kuitenkin toisistaan. Venäjään tavanomaisesti liitetyn kaksipäisen kotkan päiden tilalla on kaksi punaisten johtohahmoa, Oskari Tokoi ja Akilles Manner. Kuva tarjoaa siis oivan esimerkin siitä kuinka merkit muuntuvat ja varioivat osana käytäntöjä. Kotkasymboliin varastoitunut kulttuurinen tulkinta-avaruus toimii lähtökohtana, mutta varioimalla merkin indeksisiä ulottuvuuksia, pilapiirtäjä on muokannut siitä Suomen sisällissotaan liittyvän proposition.

Merkkivariaation myötä muodostuu propositio, joka rinnastaa toisiinsa vuosisadan vaihteen venäläistämistoimenpiteet ja punaisten toimet sisällissodassa. Se ehdottaa, että molemmissa on kyse hyökkäyksestä neidon edustaman suomalaisen kansakunnan olemassaoloa vastaan. Integroimalla Tokoin ja Mannerin venäläisyyden symboliin pilakuva myös tekee eroa ”oman” ja ”vieraan” välille. Vihjaamalla, että sisällissodassa oli kyse venäläisyyden ja suomalaisuuden vastakkainasettelusta, kuva tukee tulkintaa sisällissodasta vapausotana. Tämä on myös pilakuvan yleisempi, aikakaudelle ominainen argumentti.

Pilakuvan toinen ruutu eroaa ikonisilta ulottuvuuksiltaan ensimmäisestä. Auringonpaiste on valaissut synkän taivaan, ja Suomi-neito syleilee huojentuneena lakikirjaa. Kurjistunut kotka kera punaisten johtajien lentää kohti Moskova, mikä toimii indeksikaalisena merkinä siitä tosiasia, että Suomen sisällissodan jälkeen punaisten johtajia Manner ja Tokoi mukaan luettuna pakeni Venäjälle. Toinen ruutu voidaankin tunnistaa propositioksi, joka juhlistaa sisällissodan päättymistä valkoisen Suomen voittoon ja esittää eksistentiaalisen uhkan Suomea kohtaan hälvenneen.

Iston maalauksen symboliikka kotkineen, neitoineen ja lakikirjoineen toimii lähtökohtana myös *Fyren*-lehdessä vuonna 1918 julkaistulle kuvalle (kuva 3). Sen symboliikka kantaa mukanaan edellä mainittua ajatusta Suomen selviytymiskamppailusta keskellä ulkopuolista painostusta. Pilakuvan

Kuva 2. Tuulispää, kesäkuu 1918. 'Kullervo Akilles Mannerin ja Oskar Tokoin epäonnistunut HYÖKKÄYS'

Kuva 3. *Fyren*, syyskuu 1918. 'Mycket fritt efter Isto,'

tunnelma on uhkaava; toisin kuin *Tuulispään* piirroksessa, *Fyrenin* kuvassa sisällissodan jälkeistä Valkoista Suomea ei esitetä ongelmattomana poliittisena tilana.

Tulkitsemalla kuvan indeksikaalisia vihjeitä on mahdollista hahmottaa, kuinka uhanalaisuuden reema kehittyi propositioksi ja edelleen yleisemmäksi argumentiksi. Neidon paikan *Fyrenin* pilakuvassa on ottanut mukana mieleshahmo. Siltä varalta, että hahmon kasvopiirteet eivät riitä hänen identifioimisekseen, pilapiirtäjä on nimennyt hahmon Svinhufvudiksi. Venäjän kotkan tilalla syksyn 1918 piirroksessa on Saksa (*Tyskland*). Tämän perusteella tiedämme, että sitä erityistä tapaa, jolla merkit piirroksessa varioivat on motivoitunut ulkopolitiikan saksalaissuuntaus ja ajankohtainen keskustelu saksalaisen prinssin kutsumisesta Suomen hallitsijaksi.

Kuva 4. Hovnarren, elokuva 1920. 'Entente-sorger.'

Merkkien indeksikaaliset ominaisuudet sitovat piirroksen selvästi tiettyyn aikaan ja paikkaan. Reema täyttyy ajankohtaisilla vihjeillä, ja siitä tulee saksalaissuuntaukseen liittyvä propositio. Ikonisia merkkiulottuvuuksia ei voida ohittaa mietittäessä proposition hahmottumista. Juuri niiden avulla kuva hahmottuu saksalaissuuntauksen ja saksalaisen prinssin tuomitseväksi propositioksi. Sorjan ja ihailtavan naishahmon tilalla on pyylevä mies, joka petturimaisesti tarjoaa pyhää lakikirjaa ulkopuoliselle pedolle. Jos Svinhufvud olisi kuvattu urhoolisesti lakikirjaa suojelevana sankarina, kuvasta välittyvä ajatus olisi kovin erilainen. Nyt kuva välittää ajatuksen, että saksalaissuuntaus ei turvaisi itsenäisyyttä, vaan merkitsisi jatkoa Suomen asemalle jonkin imperiumin alistettuna ja sorrettuna osana. Tällaisen aiemmasta kulttuurisesta kokemuksesta ammentavan merkkien aineenvaihdunnan kautta kuva liittyy argumenttiin, jonka ytimessä on ajatus pienen Suomen kurjasta kohtalosta osana imperiumeja tai muita suuria poliittisia yksiköjä.

Jos edellisen piirroksen Svinhufvud oli kuvattu raukkamaiseksi hahmoksi, sankarillinen mieshahmo sen sijaan löytyy *Hovnarren*-lehdessä elokuvassa 1920 julkaistusta pilakuvasta (kuva 4). Siinä pikuruinen suomalaismies on jätetty yksin selviyty-

mään valtavan suuren karhun kanssa. Karhu on symboli, joka tässä yhteydessä toimii myös indeksikaalisesti. Konvention perusteella tunnistamme sen Venäjän ja ajankohdan perusteella Neuvosto-Venäjän merkiksi – näin vaikka hahmoa ei ole erikseen nimetty. Karhu on kuvattu aggressiiviseksi ja hyökkääväksi hahmoksi. Toisin sanoen, merkin ikoniset, indeksiset ja symboliset ominaisuudet välittävät yhdessä viestiä idän uhkasta – siitä, että Neuvosto-Venäjä on naapurina vaarallinen ja aggressiivinen.

Piirroksen muiden hahmojen analysoiminen auttaa tarkentamaan kuvan argumenttia. Kaatunut sotamies on *stahlhelmet*-kypäränsä perusteella tunnistettavissa saksalaiseksi sotilaaksi. Tätä kautta pilakuvan argumentaatio kiinnittyy ajankohtaiseen poliittiseen haasteeseen eli kysymykseen siitä, miten turvata Suomen itsenäinen asema Saksan kärsittyä tappion maailmansodassa ja saksalaissuuntauksen kariuduttua.

Kuvan etualan kaksi mieshahmoa ovat indeksikaalisia siinä mielessä, että heidät on piirteidensä pohjalta mahdollista identifioida David Lloyd Georgeksi ja Alexandre Millerandiksi. Ikonisilta ominaisuuksiltaan nämä maailmansodan voittajavaltioihin kuuluneiden Iso-Britannian ja Ranskan pääministerit ovat urhoolisen suomalaisstilaan vastakohtia, antisankareita. He ovat kääntäneet selkensä neuvostokarhun hyökkäilylle ja keskittyvät itsekkäästi nautiskelemaan voittonsa hedelmistä.

Kokonaisuudessaan kuva voidaan tulkita sen ajankohtaisen tilanteen interpretantiksi, jossa Neuvosto-Venäjän tarjoamien kauppamahdollisuuksien houkuttama Iso-Britannia oli vetänyt joukkonsa pois Luoteis-Venäjältä ja lämmitteli suhteita neuvostohallitukseen (ks. esim. Holsti 1963, 110–111). Argumentaation tasolla kuva liittyy yleisempään ulkopoliittiseen järkeilyyn Suomesta maana, joka on yksin tuomittu puolustamaan itseään haastavassa geopoliittisessa ympäristössä. Pilakuva toistaa oman aikamme Nato-debateistakin tutun ajatuksen, että lupauksistaan huolimatta ulkopuoliset eivät tiukan paikan tullen tosiasiaa tulisi Suomen avuksi – ajatus, joka Suomenlinnan Kuninkaanportissa ilmaistaan sanoin ”jälkimaailma seiso täällä omalla pohjallasi äläkä luota vieraan apuun”.

Vuoden 1919 *Tuulispään* kuvasta tuttu hölmistynyt leijonahahmo on oleellisessa osassa myös

vuoden 1920 pilakuvan proposition muodostumisessa (kuva 5). Samaan tapaan kuin *Hovnarrenin* antisankarilliset pääministerit, suomalaista valtiovaltaa edustava leijona on kääntänyt selkensä karmivalle kohtaukselle, jossa neuvostokarhu pureskelee Puolaa ja viaton Karjala-pupu näyttää olevan sen seuraava uhri.

Pilapiirros on interpretantti tilanteesta, jossa Suomen hallitus oli osana Tarton rauhanneuvotteluja luvannut olla puuttumatta aktiivisesti Itä-Karjalan tapahtumiin ja hyväksynyt tilanteen, jossa itäkarjalaisten kohtalo siirrettiin Kansainliiton ratkaistavaksi. Erityisesti heimoaktivistit kritisoivat tällaista varovaisuuspolitiikkaa ja esittivät, että Suomelta odotettiin poliittista ja sotilaallista aktiivisuutta. Tähän liittyi myös Tarton rauhanneuvotteluissa kariutunut toive Itä-Karjalan liittämisestä osaksi Suur-Suomea (Paasivirta 1968, 76). Samaan aikaan Suomen ja Ruotsin välinen kiista Ahvenanmaasta oli kiivaimmillaan, ja myös sitä oltiin siirtämässä Kansainliiton ratkaistavaksi. Pilakuva viittaa indeksikaalisesti tähän tapahtumasarjaan. Ikonisten ominaisuuksien pohjalta pilakuvasta muodostuu Suomen virallista politiikkaa kritisoiva ja aktivistien näkemyksiä mukaileva propositio: uhkaava tunnelma, hurja itänaapuri ja raukkamainen leijona antavat yhdessä ymmärtää, että Suomen hallitus on kykenemätön toimimaan tilanteen edellyttämällä tavalla. Sen sijaan, että Suomen leijona suojelisi Karjalaa, se käy toisarvoiselta näyttävää taistelua Ahvenanmaasta Ruotsia personoivan mäyräkoiran kanssa.

Argumentin tasolla kuvassa asettuvat vastakkain kaksi kilpailevaa tapaa hahmottaa suomalais-venäläisiä suhteita erityisesti ja kansainvälistä politiikkaa yleisesti. Toisen – kutsutaan sitä vaikka poliittiseksi realismiksi – mukaan kansainvälinen politiikka tapahtuu jonkinlaisessa luonnontilassa, minkä vuoksi oman selviytymisen varmistaminen edellyttää valmiutta voimankäyttöön. Toinen näkee kansainvälisen politiikan perustan keskusteluissa, konsensuksen etsimisessä ja kansainvälisessä oikeudessa eli rationalismissa (vrt. Wight 1991). *Tuulispään* pilakuvan kuvateksti liittää kuvan eksplisiittisesti rationalismiin; se vihjaa, että usko lakiin ja yhteisiin sopimuksiin tarjoaa kehon keinon hoitaa kansainvälistä politiikkaa. Kuvatekstissä kansainliitto pohtii ”kuinka aloittaa työnsä tässä eläintarhassa. Kun toinen nurkka on rauhallinen, toisessa on tappelu käynnissä.”

Kuva 5. Tuulispää, elokuu 1920. 'Rauhan vuonna 1920.'

Vuonna 1924 *Tuulispää*-lehdessä julkaistu pilakuva rakentuu sekini sankaruuden ja antisankaruuden väliselle jännitteelle (kuva 6). Argumentin tasolla kuva ottaa kantaa siihen, millaista politiikkaa Suomelta vaaditaan haastavassa geopoliittisessä ympäristössä Neuvostoliiton naapurina.

Ikonisten merkkiulottuvuuksien perusteella kuvasta on helppoa tunnistaa sen sankarit ja antisankarit. Siinä missä Suomen edustaja on kuvattu valppaaksi ja sorjaksi nuoreksi mieheksi, vanhemmat laiskanpulskeat herrat personoivat kolmea Skandinavian maata. Piirtäjä on lisännyt kuvaan puhekuplat vahvistamaan tätä kontrastia: ”aseiden kantaminen on melko raskasta puuhaa”, ”...ja tarpeetonta ja kuivaa”, ”minä jätän ne kokonaan pois, ei tässä ole vaaraa”.

Indeksikaalisten ominaisuuksien ja kuvan tässä ja nyt –ulottuvuuden tunnistamiseksi tarvitsemme tietoa ajankohtaisista tapahtumista. Niistä vihjeen tarjoaa myös kuvateksti ”Miksi Suomen on oltava valmiina vaikka Skandinavia nukkuu?” Tältä pohjalta saamme selville, että piirros liittyy ajankohtaiseen eduskuntakeskusteluun siitä, pitäisikö Suomen seurata Ruotsin ja Tanskan mallia ja vähentää

Kuva 6. Tuulispää, joulukuu 1924. 'Miksi Suomen on oltava valmiina, vaikka Skandinavia nukkuu?'

asevoimiensa määrää (Valtiopäiväasiakirjat, 9. joulukuuta 1924, 1470, 1480.)

Tuulispään kuva antaa ymmärtää, että skandinaavien tulkinta sotilaallisen varustautumisen tarpeettomuudesta on ristiriidassa ympäristön kanssa. Tumman taivaanrannan lisäksi uhkan tunnetta lisää oven takana rymistelevä jättiläinen, jonka indeksikaalinen yhteys Venäjään on varmistettu otsapannan tekstillä ”Wenäjä”. Kuvan argumentti kumpuaa aikakaudelle ominaisesta ajatuksesta, että Suomen itsenäisyyden turvaaminen uhkaavan itänaapurin vieressä edellyttää erityistä valppautta ja aktiivisuutta. Siinä missä autonominen Suomi oli luottanut kulttuurin, sivistyksen ja lain voimaan maan poliittisen aseman takeena, Valkoisessa Suomessa sotilaalliset hyveet ja niiden pohjalta kumpuava aktiivisuus nousivat keskeiseen asemaan (ks. myös Vares 1991, 51).

Yksittäisistä kuvista analyysiin logiikkaan

Edeltävässä osiossa sovelsin pragmatistista merkkiteoriaa yksittäisten poliittisten pilakuvien analysoimiseen. Tässä osiossa tehtävänäni on esitellä se laajempi tutkimusasetelma, johon yksittäisten kuvien purkaminen liittyy. Sovellan tähän Peircen kolmea yleistä olemisen kategorioita, jotka ovat ensimmäisyys, toisuus ja kolmannuus. Ensimmäisyys viittaa puhtaaseen mahdollisuuteen, toisuus aktuaalisesti olevaan ja kolmannuus vaikuttavaan säännönmukaisuuteen. Myös edellä esitellyt merkkirelaation

erityiset variaatiot noudattavat tätä kategorioopin universaalialogiikkaa (ks. esim. Colapietro 2001, 202). Poliitikantutkimuksellisen tutkimusasetelman hahmottelemisessa olemisen kategorioita voidaan puolestaan ajatella analyttisinä näkökulmina tarkasteltaviin ilmiöihin (ks. myös Koivula 2004, 79).

Uskomusten vakiinnuttamisen kamppailusta voidaan erotella kategorioopin logiikkaa noudattavat analyysin tasot: *esipoliittinen* (ensimmäisyys), *poliittinen* (toisuus) ja *superpoliittinen* (kolmannuus). Aineiston tulkinna on kyse analyttisestä liikkeestä näiden kolmen tason välillä, ja sopivan kulkuväliseen tähän tehtävään tarjoaa semioottinen merkkiteoria. Siinä missä edeltävä pilakuva-analyysi keskittyi yksittäisten kuvien purkamiseen merkkiteorian avulla, olemisen kategorioiden kautta on mahdollista ottaa kantaa koko korpuksen, sen olemisen tapaan sekä esittää eräs rekonstruktio poliitikantutkimuksellisesti mielekkästä pragmatistisesta tutkimusasetelmasta.

Esipoliittisella tasolla kuvien merkitykset eivät liity mihinkään tiettyihin poliittisiin tapahtumiin tai tunnistettaviin hahmoin, vaan ovat laadullisia mahdollisuuksia. Esipoliittisen tason analyysi vastaakin tavallaan Paul Ricoeurin fenomenologishermeneuttisen lähestymistavan *naiivin tulkinnan* vaihetta, tulkitsijan ensimmäistä yritystä tavoittaa tekstin merkitys kokonaisuudessaan (Ricoeur 1976, 74, 87).

Kun pilakuva-aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena, erottuu siitä esipoliittisella tasolla sarja hahmoja, jotka seikkailevat vaihtelevissa ilmiöissä läpi koko korpuksen. Sotienvälisen ajan idänpoliittisten uskomusten vakiinnuttamisen kamppailun esipoliittisen tason muodostaa eräänlainen ”ritarillinen kielipeli”. Se koostuu kolmesta aineistossa toistuvasti esiintyvistä arkkityyppisestä hahmosta – neidosta, hirviöstä ja ritarista. Tämä kielipeli näyttää muodostavan sen perusrakenteen, jota pilakuvat tavalla tai toisella toistavat. Kaikki ritarillisen kielipelin hahmot eivät ole eksplisiittisesti mukana jokaisessa korpuksen pilakuvassa. Osassa pilakuvia hahmot ovat läsnä negaatioinaan; ritari saattaa esiintyä antisankarina, neito langenneena naisena ja hirviö pateettisena pelottelijana. Tästä huolimatta ne tuovat mieleen ajatuksen – laadullisen mahdollisuuden – jostain suojelemisen arvoisesta, uhasta sitä kohtaan sekä suojelevasta sankarillisuudesta.

Kamppailun *poliittisella tasolla* esipoliittisen tason arkkityyppisten hahmojen mieleen kirjoitta-

mat laadulliset mahdollisuudet saavat eksplisiittisen poliittisen merkityksen. Ne kiinnittyvät tietyn ajankohdan tapahtumiin ja henkilöihin. Tutkijan huomio kiinnittyy siihen tapaan, jolla ikeikäiset merkitysrakenteet *aktualisoituvat* poliittisissa debaateissa, yrityksissä löytää ratkaisu ajankohtaiseen ”irritaatioon”. Ritarillinen kielipeli saa ajankohtaisen poliittisen sisällön.

Superpoliittisella analyysin tasolla tutkimustehävänä on artikuloida se vaikuttava säännönmukaisuus, jota mukaillen esipoliittisen tason merkitykset aktualisoituvat ja varioivat poliittisella tasolla. Kyse on kolmannuuden olemisen kategoriasta. Superpoliittista tasoa voidaan ajatella myös uskomusten vakiinnuttamisen kamppailun paradigmaattisena elementtinä; se viittaa siihen, mitä yhteisön jäsenet erimielisyyksissäänkin jakavat (vrt. Kuhn 1996, Agamben 2002).

Superpoliittinen elementti tekee ymmärrettäväksi sarjan ilmiöitä ja tapauksia, jotka vielä poliittisella tasolla saattavat vaikuttaa keskenään ristiriitaisilta. Säännönmukaisuuden artikulointi ei ole mahdollista toimijoiden omalla kielellä, vaan edellyttää rekonstruoivaa otetta. Tämä ajatus voidaan ymmärtää hermeneutiikka hieman lainaten siten, että superpoliittisella tasolla ”tekstin maailma” ja ”tulkitsijan maailma” kohtaavat (esim. Ricoeur 1990, 77). Toisin sanoen, superpoliittisen elementin artikulointi tapahtuu ”tulkitsijan kielellä”. Tässä tapauksessa tämä tarkoittaa poliittikan tutkimuksen kielen hyödyntämistä.

Sotienvälisen ajan suomalaisista pilakuvista hahmottuvaa paradigmaattista elementtiä voidaan kansainvälisen politiikan kielellä kutsua ”machiavelliläiseksi” (tarkemmin, ks. Kangas 2007). Sen perusidea on, että esipoliittisen ulottuvuuden tarjoamat merkitykset aktualisoituvat poliittisella tasolla tavalla, jonka keskeisiä erottautumisen periaatteita voidaan luonnehtia Niccolò Machiavellin käsitteillä *virtù* ja *fortuna*. Samaan tapaan kuin Peircen merkkiteoria, myös machiavelliläinen paradigma tulee ymmärtää relaatiologiseksi oivalukseksi ennemmin kuin yritykseksi vangita analyysin kohteena olevan ilmiön substantiaalinen olemus (ks. myös Bergman 1998).

Machiavelliläisittäin ymmärrettyä *virtù* ei viittaa niinkään moraaliseen hyvyyteen kuin taitoon ja osaamiseen. Käsite tavoittelee niitä ominaisuuksia, joita vaaditaan poliittisen yksikön selviytymisen ja menestyksen turvaamiseksi (esim. Berlin

1989, Walker 1989, 36–37). Kun *virtù* ymmärretään uskomusten vakiinnuttamisen prosessin superpoliittisen tason akseliksi, ne erityiset tavat, joilla esipoliittisen tason merkit varioivat poliittisella tasolla tulevat ymmärrettäviksi erilaisina uskomuksina siitä, millainen toiminta suhteessa Venäjään on taitavaa poliittista toimintaa. Millaisilla otteilla taattaisiin vastaisenäistyneen maan selviytyminen entisen emämaan kupeessa? *Virtù*n akseli jäsentää siis näkemyksiä siitä, mikä on taitavaa toiminta suhteessa itänaapuriin. Huolimatta erilaisista näkemyksistä sen suhteen edustaako *virtù* ta vaikkapa sotilaallinen aktiivisuus vai varovainen Venäjästä loitolla pysytteleminen, ”vaikuttavaksi säännönmukaisuudeksi” on mahdollista tunnistaa luontumus hahmottaa Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton suhdetta erityistä taitoa – virtuoosin ominaisuuksia – edellyttävänä tehtävänä.

Machiavelliläisessä paradigmassa *virtù*’n akseli risteää fortunax akselin kanssa. Nämä akselit muodostavat yhdessä keskinäisiin suhteisiin perustuvan relationaalisen tilan, jolla on omat sääntönsä ja johon yksittäiset pilakuvat on mahdollista sijoittaa. Olen käyttänyt fortunax käsitettä viittaamaan siihen erityiseen tapaan, jolla Venäjän läheisyys pilakuvien argumentaatiossa hahmottuu. Fortunax akseli jäsentää näkemyksiä siitä, onko Venäjä/Neuvostoliitto Suomelle hyvän vai huonon onnen lähde. Kuvat ottavat aktiivisesti kantaa kysymykseen siitä, millaisen muuttuvan Venäjän ja sittemmin Neuvostoliiton vastaisenäistynyt Suomi idänpoliitikassaan kohtaa. Valtaosa kuvista esittää itänaapurin ekspansiivisena petona, jonka hallitseminen edellyttää aktiivista *virtù*’ta. Mutta kuvista löytyy myös viitteitä ajatukseen siitä, että taitavalla politiikalla suomalaiset pystyvät kääntämään läheisen suhteen Venäjään menestystekijäksi.

Fortunax käsite sopii erityisen hyvin luonnehtimaan näitä kysymyksenasetteluja. Sitä ei tule ymmärtää niinkään hyväntahtoisena hahmona kuin luonnonvoimana, joka huonosti hallittuna muuttuu tuhoisaksi (Machiavelli 1965, 407–408). Jos fortunax ja *virtù*’n muodostama relationaalinen muodostelma siis ymmärretään superpoliittisen tason ”vaikuttavaksi säännönmukaisuudeksi”, voidaan esittää, että riippumatta pilakuvan erityisistä, ajoittain ristiriitaisista argumenteista, niissä jaetaan ajatus itänaapurista ”onnenpyöränä” (engl. *wheel of fortune*), jonka hallitseminen on kiinni poliittisen toimijan taidoista.

Ajatus machiavelliläisestä relationaalisesta muodostelmasta edustaa pyrkimystä artikuloida uskomusten vakiinnuttamisen prosessin superpoliittinen elementti sotienvälisen ajan aineistoa analysoimalla. Kyseessä on ollut yritys hahmottaa tietyn poliittisen toiminnan alueen (suomalaisen idänpoliittikan) ja aikakauden (sotienvälisen ajan) vaikuttava säännönmukaisuus. Tämä superpoliittinen elementti – samaan tapaan kuin peirceläinen merkki – on samalla muutoksen ja jatkuvuuden mekanismi. Kiinnostavan aiheen jatkotutkimukselle tarjoaakin kysymys siitä, millä tavoin tämä paradigmaattinen elementti on läsnä, varioi ja murtuu yrityksissä tulla toimeen muiden aikakausien poliittisten haasteiden kanssa.

Lopuksi

Olen esittänyt tässä artikkelissa, ensinnäkin, että pragmatismilla ja semiotiikalla on annettavaa politiikan tutkimukselle, sillä merkkiteoriaa hyödyntämällä on mahdollista päästä kiinni niihin tapoihin, joilla merkit varioivat, muuttuvat ja vaikiintuvat osana politiikan käytäntöjä ja haasteellisia tilanteita. Toiseksi, erottelut tarjoavat tutkijalle käsitteistön, johon vetoamalla on mahdollista perustella aineistosta tehtäviä tulkintoja. Kolmanneksi, merkkiteoria paitsi helpottaa aineiston analyysiä käytännössä, myös kiinnittyy sarjaan metakäsitteitä, joiden avulla voidaan luonnehtia tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä. Metakäsit-

teet mahdollistavat tutkimuskohteen määrittelyn ontologisella tasolla ja semioottinen merkkiteoria sen hahmottamisen epistemologisella tasolla, edesauttaa koherenttien tutkimusasetelmien rakentamista.

Käytännön sovelluksen tasolla esitin tässä artikkelissa erään ehdotuksen ontologisesti ja epistemologisesti koherentista tutkimusasetelmasta, jonka tutkimusaineistona toimivat poliittiset pilakuvat. Osoitin, kuinka Peircen pragmatismista ammentavat merkkiominaisuuksien luonnehdinnat auttavat tutkijaa analysoimaan semiosiksen toimintaa pilakuvissa eli kuinka ne toimivat kysymisen apuvälineinä käytännön tutkimuksessa. Pohdin myös sitä, kuinka tämä analyysi kiinnittyy laajempaan, olemisen kategorioiden avulla hahmoteltuun tutkimusasetelmaan. Sen kohteena oli tässä tapauksessa suomalaisten idänpoliittisten uskomusten vakiinnuttamisen prosessin analysoiminen ja variaatioiden taustalla vaikuttavan superpoliittisen säännönmukaisuuden artikulointi.

Peirceläinen pragmatismi ja sen pohjalta ammentava merkkiteoria tarjoavat siis koherentin ontologisen ja metodologisen työkalupakin, mutta mitään valmiiksi pureskeltua ratkaisua tai dogmaattista oppirakennelmaa ne eivät politiikan tutkijalle tarjoa. Tutkijan on kussakin tapauksessa rekonstruoitava oma pragmatistinen tutkimusasetelmansa, mikä tarkoittaa myös sitä että pragmatistisen merkkiteorian ja metakäsitteiden soveltaminen politiikan tutkimuksen tarpeisiin sallii luovien tutkimuksellisten ratkaisujen tekemisen.

KIRJALLISUUS

- Agamben, Giorgio. 2002. What is a paradigm? European Graduate School, luento, www.egs.edu/faculty/agamben/agamben-what-is-a-paradigm-2002.html, vierailupäivämäärä 9.2.2010.
- Bauer, Harry ja Brighi, Elisabetta. 2009. *Pragmatism in International Relations*. Lontoo: Routledge.
- Bergman, Mats. 1998. Kommunikaatio, tulkinta, toiminta: Peircen semiotikka viestinnän tutkimuksessa. *Tiedotustutkimus*, 21:4, 14–35.
- Berlin, Isaiah. 1989. *Against the Current. Essays in the History of Ideas*. Oxford: Clarendon Press.
- Bernstein, Richard J. 1991. *The New Constellation*. Cambridge: Polity Press.
- Cochran, Molly. 2002. Deweyan Pragmatism and Post-Positivist Social Science in IR. *Millennium: Journal of International Affairs*, 30:3, 525–548.
- Colapietro, Vincent. 2001. A lantern for the feet of inquirers: the heuristic function of the Peircean categories. *Semiotica*, 136–1/4, 201–216.
- Commens Peirce Dictionary n.d. Rhema, Rheme, <http://www.helsinki.fi/science/commens/terms/rhema.html>, vierailupäivämäärä 9.2.2010.
- CP. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vol. 1–6, C. Hartshorne & P. Weiss 1931–1935 (eds.), vol. 7–8 A.W. Burks 1958 (ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- Curticapean, Alina. 2008. Bai Ganio and Other Men's Journeys to Europe: the Boundaries of Balkanism in Bulgarian EU-Accession Discourses, *Perspectives: Review of International Affairs*, 16:1, 23–56.
- Dodds, Klaus. 2007. Steve Bell's Eye: Cartoons, Geopolitics and the Visualization of the 'War on Terror'. *Security Dialogue*, 38: 2, 157–177.

- Hansen, Lene. 2006. The Clash of Cartoons? The Clash of Civilizations? Media, Genre and Identity in the Danish 2006 Cartoon Crisis. *Esitys BISA-konferenssissa*, 18.–20. joulukuuta 2006, University of Cork.
- Holsti, Kalevi J. 1963. *Suomen ulkopoliittikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918–1922. Rudolf Holstin osuus*. Helsinki: Tammi.
- Houser, Nathan. 1992. Introduction. Teoksessa Nathan Houser ja Christian J.W. Kloesel (eds.), *The Essential Peirce*. Bloomington: Indiana University Press.
- International Studies Review 2009. The Forum: Pragmatism and International Relations. *International Studies Review*, 11:3, 638–662.
- Isacoff, Jonathan B. 2009. Pragmatism, history and international relations. Teoksessa Harry Bauer ja Elisabetta Brighi (eds.), *Pragmatism in International Relations*. Lontoo: Routledge.
- Jackson, Patrick Thaddeus 2009. Situated Creativity, or, the Cash Value of a Pragmatist Wager for IR. *International Studies Review*, 11:3, 656–662.
- Kangas, Anni 2007. *The Knight, the Beast and the Treasure: A Semeiotic Inquiry into the Finnish Political Imaginary on Russia, 1918–1930s*. Tampere: Tampere University Press.
- Kangas, Anni 2009. From Interfaces to Interpretants. A Pragmatist Exploration into Popular Culture as International Relations. *Millennium: Journal of International Studies*, 38: 2, 317–343.
- Koivula, Tommi. 2004. *Sodan kaikuja: Norjan ja Suomen henkilömiinaretoriikka kansainvälisten mediaprosessien ilmentäjänä 1995–2001*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koski, Anne. 2005. *Niinkö on jos siltä näyttää? Kuva ja mielikuva Suomen valtaresurssina kansainvälisessä politiikassa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kuhn, Thomas S. 1996. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kratochwil, Friedrich. 2007. Of false promises and good bets: a plea for a pragmatic approach to theory building. *Journal of International Relations and Development*, 10:1, 1–15.
- Kratochwil, Friedrich. 2009. Ten points to ponder about pragmatism. Teoksessa Harry Bauer ja Elisabetta Brighi (eds.), *Pragmatism in International Relations*. Lontoo: Routledge.
- Käpylä, Juha ja Mikkola, Harri. 2007. Kansainvälinen politiikka ”käytännöllisten ratkaisujen joukkona”. Pragmatistinen tulkinta kansainvälisen politiikan tieteenalan itsekevasta. *Kosmopolis*, 37:1, 7–28.
- Lotman, Yuri M. 1990. *Universe of the Mind*. Bloomington: Indiana University Press.
- Machiavelli, Niccolo. 1965. *The Chief Works and Others*. Durham: Duke University Press.
- Millennium 2002. *Speial Issue on Pragmatism in International Relations Theory*. *Millennium: Journal of International Studies*, 31:3.
- Neumann, Iver B. 2002. Returning practice to the linguistic turn: the case of diplomacy. *Millennium: Journal of International Studies*, 31:3, 627–652.
- Ricoeur, Paul. 1976. *Interpretation Theory: discourse and the surplus of meaning*. Forth Worth: Texas Christian University Press.
- Ricoeur, Paul. 1990. *Time and narrative. Vol. 1*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rytövuori-Apunen, Helena. 2005. Forget ‘post-positivist’ IR! The legacy of IR theory as the locus for a pragmatist turn. *Cooperation and Conflict*, 40:2, 147–177.
- Shapiro, Michael J. 1995. History as Theory: One Linguist’s View. Teoksessa Kenneth Laine Ketner (ed.), *Peirce and Contemporary Thought*. New York: Fordham.
- Valenius, Johnna. 2003. Rumuuden politiikkaa: sukupuoli, ruumis ja kansallisuuden rakentaminen 1900-luvun alun Suomessa. *Politiikka*, 45:4, 269–284.
- Valenius, Johnna. 2004. *Undressing the maid: gender, sexuality and the body in the construction of the Finnish nation*. Helsinki: SKS.
- Vares, Vesa. 1991. *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos*. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, sarja C:35. Turku: Typopress.
- Walker, R.B.J. 1989. The prince and ‘the pauper’: tradition, modernity and practice in the theory of international relations. Teoksessa James DerDerian ja Michael J. Shapiro (eds.), *International/Intertextual Relations*. Lexington: Lexington Books.
- Wight, Martin 1991. *International Theory: The Three Traditions*. Gabriele Wight & Brian Porter (eds.). Leicester: Leicester University Press.
- Ylönen, Marja 2001. *Pilahistoria. Suomi poliittisissa pilapiirroksissa 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS.

VIITTEET

- 1 On huomattava, että pragmatismen klassikoista Peirce on selvästi realistisin ja että realismin ongelma jakaa pragmatisteja.
- 2 Peircen mukaan verbit ovat tyypillisiä reemoja (Commens Peirce Dictionary n.d.).
- 3 Eduskuntakeskusteluissa maalaisliiton Santeri Alkio argumentoi voimakkaasti sen ajatuksen puolesta, että venäläiset –

porvarit siinä missä bolshevikitkin – uhkasivat Suomen itsenäisyyttä. Pakolaiset olivat tulleet Suomeen tavoitteenaan maan liittäminen uudelleen Venäjän osaksi. Pääministeri Ingman sen sijaan kehotti tekemään eron hädänalaisten ”sivistyneen Venäjän edustajien” ja bolshevikkien välillä. (Valtiopäiväsiakirjat 1918, 17. tammikuuta 1919, 380–386).